

Ut iudex ecclesiasticus decernat edictalem citationem iustae causae forent:

Si citandus cursoris perquisitioni malitiose se subduceret; si locus in quo facienda est citatio non esset satis tutus; si citandus est vagus et incertus; si citandi generaliter forent omnes habentes in aliqua causa interesse.

Ubi citandus habeat domicilium in dioecesi alterius Episcopi aut Principis,

Rogatoria datur epistola, ut per cursorem illius curiae, aut per officialem illius Principis decretum citationis reo denunciatur.

Tam actor provocans, quam iudex citationem decernens, ad actionem in libello propositam, et ad capacitatem standi in iudicio sedulo debet advertere.

Nam si actio nulla competat, vel sit omnino praescripta, vel nomine alterius absque mandato proposita, vel sit alia de causa inefficax, si actor personam non habeat standi in iudicio, vel reus nequeat conveniri, citatio non habet locum, quae etiam facta nullius est iuris.

Legitima citatio, tres praecipuos parit effectus:

Inducit praeventionem favore iudicis citantis adversus alios iudices concurrentem habentes iurisdictionem; infert litis pendentiam cum in citatione ea omnia sunt expressa, per quae reus plene potest instrui de iis super quibus in iudicium convenitur; et interrumpit praescriptionem triginta annorum.

Citatio illegitima non parit effectus;

Nam illegitima citatio neque citatum constituit in mora, neque alios producit effectus, iuxta adagium: *Paria sint non citari, et non legitime citari.*

Si nulliter citatus sponte in iudicium veniat, ipsa citatio ita per eius comparitionem confirmatur, ac si rite facta fuisset:

Quia citatio fit, ut citatus ad iudicium veniat, et per consequens ubi reus praesens adest, cessat citandi necessitas.

Post suam comparitionem nequit amplius reus de nullitate citationis excipere;

Sed tenetur respondere libello, vel terminum ad comparendum petere, licet reus sit illegitime citatus.

De litis contestatione.

Litis contestatio potest defini:

Actus legitimus, quo actor coram iudice proponit petitionem suam, reus autem negat se cessurum petitioni, iudicium et litem in se recipiens.

Litis contestatio fit

Si reus citatus coram iudice compareat, seque actoris petitioni opponat.

Fit contumax, vel in contumaciam incidit.

Si reus comparere recusat

Quia per actoris petitionem, et rei contradictio-nem, litis contestatio perficitur, et tam actor quam reus tenetur in iudicio manere, et iudicatum praestare.

Litis contestatio est fundamentum iudicii,

Iuxta principium: *Qui paratus est solvere non cogitur iudicium suscipere.*

Ex iure canonico nulla est litis contestatio, ubi reus coram iudice comparere pure se debere,

Ubi reus actoris petitionem elidat aliqua exceptione litis finitae, aut exceptione fori declinatoria, vel dilatoria et ubi factum iudici narret, et cum de negotio instruat cum protestatione de non contestanda lite.

Ex iure canonico nulla est litis contestatio

Quando reus expresse contradicit actori ac negat per actorem narrata esse simpliciter vera, aut esse vera prout narrantur, ut si utatur hac formula: *Nego narrata, prout narrantur, et dico petita fieri non debere.*

Litis contestatio expressa est

Quae inducitur ex facto.

Litis contestatio tacita est

Quando fit simpliciter absque ulla conditione aut protestatione.

Litis contestatio pura est

Quando fit apposita aliqua conditione aut protestatione.

Litis contestatio conditionalis est

Quod probatur ex rubrica tituli Decretalium, *ut, lite non contestata, non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitivam.*

Ante litem contestatam regulariter non licet testium depositiones recipere, aut sententiam definitivam ferre;

Nam litis contestatio fundamentum est iudicii; et ante litis contestationem nullum est iudicium, nulla lis.

Ante litem contestatam probationes et sententiae omni debent carere effectu:

Ad instantiam partium, vel ex officio, *terminum probatorium* praescribit.

Litis contestatione facta, iudex

Habito respectu ad locorum distantiam, ad qualitatem personarum et causae. Cum statutus fuit, est peremptorius, licet haec qualitas non exprimat.

Ex iure canonico terminum probatorium est in arbitrio iudicis

Ex iusta causa potest concedi

Secundus et tertius terminus, praestito in secundo a petente iuramento de iusta impedimenti causa, et data pro tertio probatione adhuc maiore; ultra vero tertium terminum, ex eodem iure nova dilatio concedi non potest.

De contumacia.

Contumacia potest defini:

Contemptus sive inobedientia, qua quis iudici praecipienti sive initio litis sive in eius prosecutione, obtemperare recusat.

Contumacia dolum involvit, sive propositum contemnendi iudicem aut adversarium molestandi;

Qua de causa in Decretalibus haec materia tractatur in titulo *de dolo et contumacia*.

Contumax efficitur,

Qui tribus vicibus citatus, aut semel peremptorie, ad iudicium venire detrectat: qui ad iudicium primum venit, sed postea deserit, vel respondere recusat, aut ambigue tantum respondet, aut frustratorie appellat, et qui impedit ne possit ad citatum pervenire citatio.

Sunt in iure Canonico quaedam causae quae a contumacia excusare queunt, scilicet:

Locus non tutus, notoria iudicis incompetencia vel aliud iustum impedimentum.

Contumax esse potest

Tam actor quam reus, et uterque tam ante quam post litem contestatam.

Gravior est contumacia actoris quam rei,

Quia reo aliquantulum est ignoscendum, reus cogitur naturaliter iudicium formidare.

Si primum actor sit contumax, quia die et hora citationis cadentis sui copiam iudici non facit, reus ante litem contestatam in iudicium comparens suo est functus munere.

Reus potest libere a iudicio recedere; vel si malit, actoris contumaciam accusare, damna et expensas repetere, in quas est ipse actor dammandus, vel etiam agere ex lege *diffamari*; ac petere ut actor peremptorie citetur, eoque absente, datis probationibus, ad sententiam definitivam procedatur, vel ut ipse reus ab actoris instantia absolvatur.

Nisi praestita prius cautione de stando in iudicio.

Actor ex iure canonico non admittitur ad citationem *repelandam*,

Reus instare potest pro sententia definitiva, licet contumaciam non accusaverit; quia in decursu iudicii, omnes termini probatoriales sunt peremptorii.

Post litem contestatam, una facta citatione editali

Ex Iure Canonico actor ante litem contestatam mittendus est in possessionem bonorum de quibus est quaestio quando de reali actione agitur: quando autem agitur de actione personali, mittendus est in possessionem bonorum mobilium ipsius rei contumacis, quibus deficientibus, in possessionem etiam immobilium, quae possessio ex primo decreto confert actori tantum bonorum custodiam: sed si post annum, durante rei contumacia, alio iudicis decreto renovetur et firmetur, veram confert possessionem; quod statutum fuit, ut reus custodia bonorum suorum aut possessione privatus, demum iudici obtemperet.

Si reus sit contumax

Iudicem ad sententiam proferendam provocare, si eius intentio in actis satis sit probata; sin secus, mittitur in possessionem.

Post litem contestatam actor potest, accusata contumacia,

Per comparitionem in iudicium ante prolatam a iudice sententiam.

Contumacia purgari potest

Nisi solutis expensis prius in causa factis.

Comparens non admittitur ad contumaciam purgandam

Tantum remedium ordinarium appellationis, aut extraordinarium restitutionis in tempus.

Post sententiam a iudice prolatam, contumaci superest

Probatio qualitatis quam quis in iudicio suscipit.

Legitimatio in iudicio est

Aliter iudicium firmo caret fundamento, cuius defectu omnia acta corruerent.

Legitimatio in iudicio requiritur ut qualitates in libello assumptae demonstrantur;

Iure proprio aut iure alieno.

In iudicio quis consistit

Quando quis est in iudicio iure proprio, et ex actis satis liquet, eum habere personam standi in iudicio,

Circa suam personam nulla indiget legitimatione.

Quando quis est in iudicio iure alieno

Uti principalis, tamquam creditoris haeres, debet docere de qualitate haereditaria, et de eius legitimo et sufficienti titulo.

Si quis est in iudicio iure alieno tamquam procurator,

Debet diligenter prospicere mandatum, sub quo agit, an procedat a lege vel ab homine. Vel si mandatum procedat ab homine, ut collatum in scriptis, an sit sufficiens, nec ne; multa enim sunt in quibus generale non sufficit, sed speciale vel iudiciale mandatum requiritur.

Iuramentum calumniae est

Illud quo partes litigantes post litem contestatam iurant se non calumniae causa, sed iuris competentis fiducia litem agere; ita ut in toto iudicii cursu vera tantum et necessaria dicant, falsas fallacesque probationes ac versutias ad iudicem fallendum, iudiciumque protelandum devitent.

Iuramentum calumniae differt a iuramento malitiae,

Quia iuramentum calumniae generale est ad totam causam; vero iuramentum malitiae speciale est ad aliquem actum.

Ex iuris canonici sanctione, quando a parte adversa petitur, aut a iudice imponitur, calumniae iuramentum est praestandum,

Aliter actore causa cadit, et reus pro confesso habetur; sed penes nos a praxi iudiciorum hoc iuramentum recessisse videtur.

De probationibus.

Probatio potest defini

Actus iudicialis, quo iudici per argumenta legitima facti vel iuris controversi veritas demonstratur.

Actor in sua petitione, et reus in sua exceptione

Tenetur intentionem, facta et fundamenta in iudicium a se deducta, probare.

Regula probationis in iudicio

In factis sive fundamentis positivis sine limitatione procedit; in negativis vero distinguendum est, inter negationem puram, quam alii dicunt *indefinitam* et *coarctatam*, alii *definitam* appellant.

Quando actio vel exceptio negatur a lege prohibita.

Negatio a iure, coarctata habetur

Quando negatio non *cadit* in facti substantia, sed in eius adiunctis, sive circumstantiis loci, temporis aut personarum.

Negatio a facto coarctata habetur

Quia ut sonat utriusque iuris principium: *Cum per rerum naturam factum negantis nulla sit directa probatio.*

Negatio pura nulla indiget probatione, immo, nec probari aliqua ratione potest:

Si praebeat actionis, vel exceptionis fundamentum.

Negatio coarctata tum per actorem, tum per reum, probanda est

Certa vel probabilia.

Argumenta possunt esse

Probationem *plenam* aut *perfectam* efficiunt.

Argumenta certa

Probationem exhibent *semiplenam* aut *imperfectam*.

Argumenta probabilia

Magis ad plenam probationem accedit.

Probatio maior semiplena

Minus ad plenam probationem accedit.

Probatio minor semiplena

Quando quid ex sua causa probatur.

Probatio *directa* appellatur

Quando quid ab absurdis vel ab adiunctis locorum, temporum et personarum probatur.

Probatio *indirecta* appellatur

Legis dispositione quam actor in agendo et reus in excipiendo allegat.

Probatio *ex lege* innititur

Ex actibus hominum, uti ex confessione partium litigantium, ex instrumentis, ex testibus, ex iuramento et ex praesumptionibus.

Probatio *ex facto* eruitur

Pro declaratione qua reus actoris intentionem, vel actor rei exceptionem admittit.

Confessio partium accipitur

Quae fit in iudicio.

Confessio *iudicialis* est

Quae fit extra iudicium.

Confessio *extrajudicialis* est

Quia *nulla melior probatio quam proprii oris confessio*. Hoc sane modo nedum adversarius relevatur ab onere probationis sed qui confitetur, quodammodo

Maximum est pondus confessionis iudicialis,

sua sententia damnatur; et ideo tamquam iudicatus habetur, ut nequeat ulterius appellare.

Confessio iudicialis,

Irrevocabilis est postquam legitime fuit emissa, excepto casu erroris in facto, in quo usque ad sententiam, probato errore, revocari potest.

Requiritur ut confitens, tum natura tum lege, habeat confitendi facultatem;

Quia iuxta Doctorum effatum: *qui non potest donare, non potest confiteri.*

Requiritur ut confitens quidquam declaret contra se;

Nam non prodest facta confessio pro se, et contra alium; quia repugnat ut quis sua confessione sibi queat facere debitorem, et aliunde *non debet alteri per alterum iniqua conditio conferri.*

Requiritur ut confessio fiat coram iudice competente, saltem ratione materiae.

Aliter effatum confessionis iudicialis non habet; sed tantum extrajudicialis; nam *sicut sententia a non suo iudice lata non tenet, ita et facta confessio coram ipso.*

Positio consistit

In assertione alicuius facti ad causam pertinentis, quae ab uno ex litigantibus in iudicio proponitur, ut eidem adversarius, concedendo vel negando, respondere teneatur, cui si non respondeat, tamquam confessus habetur.

Positio videtur hoc nomine designata

Quia qui eam facit, aliquid ponit ut verum vel notorium, et de eo adversarium interrogat, an ipse quoque ut verum vel notorium admittat.

Admitti nequeunt positiones iuris, sive de interpretatione legis,

Quia positiones respiciunt facta, non iura.

Consuetudo in positionem legitime deducitur,

Quia licet consuetudo ius faciat, in se est aliquid facti, et in facto consistit.

Certum est facta debere esse ad causam pertinentia;

Quia positiones impertinentes a iudice reiiciuntur.

In dubio, ex iure Canonico, positiones impertinentes admittuntur

Cum clausula: *salvo iure impertinentium et non admittendorum.*

Positionibus per adversarium negatis,

Qui positiones proposuit, *in articulos* reducere tenetur.

Articuli sunt

Partes intentionis aut facti determinati in iudicium adducti incontinentes, quod quis probare in-

tendit, et habent locum tum in positionibus, tum in casu quo nullae factae sint positiones.

Omnes illi, qui, post articulos deductos ex parte actoris, possunt deduci ex parte rei in materia contraria.

Articuli *comprobatorii* vocantur actionis vel exceptionis

Illi qui post articulos comprobatorios possunt deduci.

Articuli *additionales* appellantur

Probatio eorum facienda est per testes.

Ubi dati et admissi sunt articuli

Interrogatoria.

Pars adversa potest dare testibus

Propositiones super articulis secundum varias circumstantias compositae, quas adversarius proponit testibus contra se productis, ut super singulis iidem testes interrogentur, ac respondere teneantur.

Interrogatoria sunt

Valet testium examen super articulis.

Si non sunt data interrogatoria

Aliam denominationem accipiunt, vocari solent *capitula*.

In causis criminalibus, positiones et articuli

Positiones et articuli in causa criminali ab accusatore vel a promotore fiscali propositi, ad reum inquisitum de crimine convincendum, per eius confessionem, vel per testes, vel alio modo.

Capitula sunt

Capitulis aptandum est.

Quidquid dicitur de positionibus et articulis

In articulis regulariter producantur nomina testium desuper examinandorum, non item in capitulis; articulos proponit tam actor, quam reus, capitula proponit tantum Promotor fiscalis, non vero reus inquisitus, qui tantum exhibet articulos defensorios.

In praxi duae observantur differentiae inter articulos et positiones et capitula;

Confessio extrajudicialis interdum plene probat, interdum semiplene tantum, et interdum nullam facit probationem, ut si coram adversario verbis tantum facta sit, aut coram extraneo qui ad secretum tenetur.

Confessio extrajudicialis, multo minorem habet vim quam iudicialis, scilicet:

Confessio extrajudicialis facta verbis ex canonicarum praxi potest etiam efficere probationem si coram adversario atque idoneis testibus emissa est, confessio extrajudicialis facta vero scriptis veluti per

In specie distinguendum inter confessionem extrajudicialem factam verbis et factam scriptis.

epistolam aut chirographum, aut instrumentum, tantam habet vim quanta in eadem re tribuenda est documento a quo refertur.

De instrumentis.

- Instrumenta proprie dicta sunt* Scripturae a publica persona ratione publici officii, et cum statutis a iure solemnitatibus confectae.
- Scripturae a privata persona factae* Saepe instrumentorum nomine donantur; unde oritur distinctio inter instrumenta *publica* et *privata*.
- Ad instrumenta publica pertinent* Tabellionum instrumenta, acta iudicialia, acta status civilis, et acta aliorum publicorum officialium sive ministrorum, qui de re ad proprium officium sive ministerium attinente, legitime fidem faciunt.
- Ad privata instrumenta referuntur* Epistolae missivae, chirographa manu privata scripta, apochae liberatoriae, eodem modo factae, inventaria domestica, libri rationum familiarium, libri mercatorum etc.
- Publica instrumenta* Ex legitima auctoritate et solemnitate facta, omnem fidem merentur, et in iudiciis plene probant.
- Ut publica instrumenta ex legitima auctoritate facta, et solemnitate mereantur omnem fidem et in iudiciis plene probent, requiruntur* Ut exhibeantur authentica, sive autographa nulloque infecta vitio, nam copiis sive exemplis non authenticis minime creditur, et veris etiam instrumentis, vitiatis, aut nulla aut suspecta est fides.
- Regula utriusque iuris circa instrumenta privata haec est:* Instrumenta privata, cum privata condantur auctoritate, regulariter sola ad probandum non sufficiunt.
- Instrumenta privata probant contra scribentem.* Sunt enim, scribentis confessiones veluti permanentes; verum ad hoc necesse est ut ab eius auctore, recognita sint, aut in iudicio verificata et probata, simulque eorum causam contineant.
- Instrumenta privata plene probant, uti instrumenta publica* Ubi agatur de contractu mutui, societatis et venditionis mercium, rerum mobilium, et a se moventium, de contractu locationis ad breve tempus, de epochis pensionum, canonum, aliarumque annualium perceptionum, et de contractu sponsalium.

Ad plene probanda inter mercatores gesta admittuntur, et in iudicio regulariter praesentandae sunt in termino probatorio et ante conclusionem in causa adhuc a Cancellario recipiuntur, verum ponuntur extra processum ad iudicis instructionem, non ad probationem.

Instrumenta privata, sive scripturae mercatorum

Authentica, vel legitime exemplata, vera, et falsitatis non suspecta, integra et nullo modo vitiata.

Ad fidem in iudicio faciendam instrumenta praesentanda sunt:

Per oppositionem et vitii exceptionem, nulla eorum vis reddi posset, et tamquam sarcinae inutiles considerari, haberique possunt.

Instrumenta

Pars adversa citanda est ad ea videnda, et ad apponendum quidquid sibi interesse putaverit.

Ad instrumentorum verificationem post eorum productionem in acta

De testibus.

Personae fide dignae ad veritatem facti controversi ostendendam adhibitae; quae tanta praeditae esse debent scientia, ne decipiantur ipsae et tanta probitate ne decipiant alios.

Testes sunt

Nam per legitimas testium depositiones, instrumenti vis eliditur; instrumenta sunt testationes mutae et surdae, quae interrogatae non respondent, ex adverso testium probatio semper loquitur, ratiocinatur, et saepius interrogata respondet.

Ex iure Canonico maxima est auctoritas testium, ita ut instrumentorum praevalent auctoritate.

Iuxta illud Evangelii: *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.*

Ad plenam probationem efficiendam, duo vel tres legitimi testes sufficere possunt,

Ut in casu divortii per impotentiam, in quo necessarium esse potest testimonium septimae manus vel septem testium propinquorum, et in casu purgationis canonicae.

Interdum a iure plures requiruntur testes

Maiorem testium numerum afferre, non tamen ultra 40, ex Iure Canonico, quos ipsae partes super eisdem articulis possunt producere simul, vel pro secunda

Interdum licet partibus ad aliquid probandum